

František Drtikol – mezi teozofií a komunizací buddhismu

Joanna Królak

Uniwersytet Warszawski, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej
joanna.krolak@gmail.com

Piotr Ślusarczyk

Uniwersytet Warszawski, Instytut Polonistyki Stosowanej
piotr.sebastian.slusarczyk@gmail.com

SYNOPSIS

František Drtikol: Between the Theosophy and Communization of Buddhism

The aim of this article is to verify the thesis that František Drtikol was a ‘patriarch of Czech Buddhism’, an epithet widely used in the scholarly literature. Based on an analysis of biographical materials we find such a characterization to be considerably oversimplified. Although the photographer defined himself in these categories and was fascinated by Buddhism, he is not its representative. Rather, from a philosophical point of view, his biographies and works have an eclectic character, consisting of a conglomerate of artistic, modernist and theosophical ideas. At the same time, Drtikol’s work is an example of the integration of the two logically contradictory paradigms of Marxism and Buddhism, which is related to the larger problem of the communization of Buddhism.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Budhismus; komunismus; totalitarismus; František Drtikol / Buddhism; communism; totalitarianism; František Drtikol.

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2019.1.7>

*„Ihned po osvobození jsem se přihlásil do KSČ. Jsem členem od 1. 6. 1945.“
(František Drtikol in Vacek 2007, s. 141)*

František Drtikol je pozoruhodný umělec, jehož tvorba a život stále fascinují badatele a milovníky umění. Zatímco tvorba se dočkala četných a výstižných interpretací, biografie umělce působí kontroverzním dojmem.¹ V badatelském pově-

---

1 Jejich dozvuky zaznívají ještě v rozhovoru s Janem Němcem, autorem románu o Drtikolovi, vydaném v roce 2013: „Že do KSČ vstoupil v roce 1945, je snadno pochopitelné. Že tam zůstal celá padesátá léta, je o dost hůř pochopitelné. Počátkem padesátých let psal svým žákům dopisy, které byly plné nejen marxistických, ale přímo stalinistických floskulí, a nabádal je, ať vystoupí z církve a vstoupí do komunistické strany... Je záhadou, zda

domí figuruje Drtikol jako patriarcha českého buddhismu,² arhat,³ ba dokonce žijící Buddha.⁴

Pokusy o popis umělceho života⁵ se ubírají cestou klišé, která volají po verifikaci. Dříve použité definice totiž vyplývají z nekritického opakování stereotypů, jež se na jeho biografii nabalily. Předmětem našich úvah je tedy ověření rozšířených tezí týkajících se Františka Drtikola.

Naši pozornost přitahuje zejména ten okamžik v životě umělce, kdy po roce 1935 nadobro opustil fotografickou tvorbu. Nutno ovšem zdůraznit, že rozhodnutí ukončit uměleckou činnost vyplynulo z umělecko-ideových zásad, které přijal již dříve. Drtikol totiž zapadá do typu modernistického umělce charakterizovaného postulátem umělecké svobody, modelací světa dle vlastních vizí a estetizací každodennosti. Tradičně se v jeho tvorbě vymezují dvě období: secesní (do dvacátých let 20. století) a avantgardní, silně ovlivněné expresionismem, kubismem, ba dokonce futurismem (Birgus — Braný 1989). Pro oba tyto proudy je společný silný kreativní akcent, odrážející se v komponování, aranžování fotografované skutečnosti. Drtikol tímto

---

později došel k nějakému přehodnocení této věci. V jeho pozůstalosti se dochoval například novinový výstřižek o čínské okupaci Tibetu, soudím tedy, že si přinejmenším musel uvědomit, že komunismus nerovná se buddhismus... Ale nerad bych, aby to působilo, že zrovna tato etapa Drtikolova života mě nějak zvlášť zajímá. V románu je to jen peripetie. Nicméně lze se z ní poučit: i lidé duchovně vyspělí mohou být v jiné oblasti zcela perplex“ (Balvín 2013).

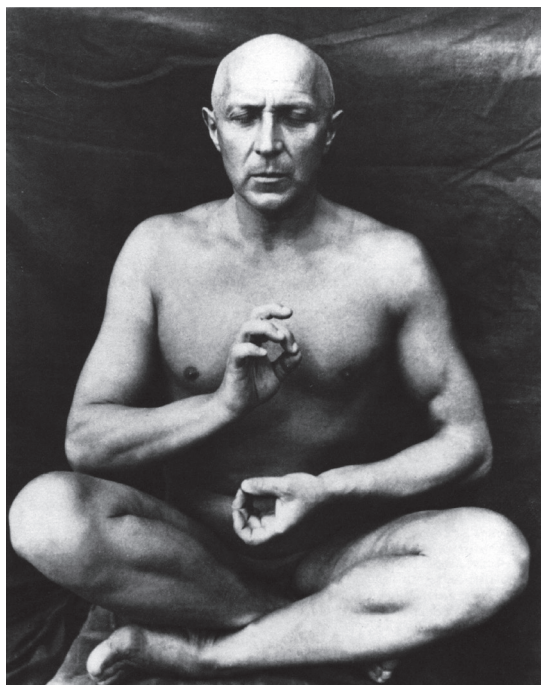
Za zmínku stojí také článek Davida Havlíka „K jednomu výročí“, z něhož uvádíme několik fragmentů: „Na počátku letošního března uplynulo 130 let od narození významného českého umělce, propagátora východní filozofie a angažovaného komunisty Františka Drtikola. Především poslední a zásadní skutečnost jeho života, totiž jeho angažované členství v KSČ, je v řadě publikací a dokumentárních pořadů o tomto význačném člověku umělecké tvorby a znalci lidské psyché programově zlehčována, nebo dokonce zamlčována. [...] Je to neuvěřitelný paradox, že angažovaný komunist, který se aktivně účastnil událostí 25. února roku 1948, je stavěn na rovinu s buddhistickými patriarchy, jako je Padmasambhava nebo zakladatel filozofie zenu Bodhidharma. [...] Komunismus a buddhismus v Drtikolovi splývají v přirozený a neuvěřitelný celek, protože právě po roce 1945, kdy se stal členem KSČ, se cesta jeho vnitřního zápasu zvnitřňuje, racionalizuje a demytologizuje. Drtikol je často mylně označován za mystika, kterým ale nikdy nebyl“ (Havlík b. d.). Srov. také http://www.wikiwand.com/cs/Diskuse:Franti%C5%A1ek_Drtikol.

2 Takto o něm hovořil Egon Bondy a Drtikolovi žáci, mj. Eduard Tomáš (srov. Balvín 2013). Srov. také vyjádření Stanislava Doležala: „Bondy jednou řekl, že Drtikol byl patriarchou českého buddhismu. A měl pravdu, nikdo podobný tu před ním v Čechách nebyl, jen pár lidí z teozofické společnosti“ (Vitvar 2009, část viz na <http://www.zivotvpritomnosti.cz/clanky/buddha-ze-sporilova-frantisek-drtikol/>).

3 Srov. <http://arahat.unas.cz/> a Štekl 1977.

4 „[...] vskutku byl živoucím Buddhou — Arahatem, i kdyby přemnohým, kteří toto budou číst, zdálo se to sebevíce neuvěřitelné,“ vzpomíná ve druhém svazku *Duchovní cesty* jeden z pamětníků Drtikolových seancí František Hein (Drtikol 2004: 117). Srov. <http://www.zivotvpritomnosti.cz/clanky/buddha-ze-sporilova-frantisek-drtikol/>.

5 Srov. diplomové práce: Štěpán Miller, *Český učitel buddhismu — František Drtikol*, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, 2012; Jana Vokurková, *Obraz duchovního vývoje v díle Františka Drtikola*, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, 2014.

OBR. 1. František Drtikol:
Autoportrét, 1937.

způsobem čelil pojetí fotografie jako užitého umění, *odsouzeného k realismu*. Dokonce i v portrétní tvorbě se snažil ukázat *duši* modelu. V tomto smyslu je klíčové použití slova *model*, tedy člověk vystavený uměleckému ztvárnění. Idea *homo creator* měla rovněž epistemologický význam, o čemž přímo svědčí výpovědi fotografa, který hovoří o tom, jak portrétovat různé lidské typy tak, aby z nich bylo možné vydobýt to, co v běžných podmínkách není patrné. Zpočátku využíval technické možnosti, později však převzal roli fotografa režiséra. Zřejmé je to například ze snímků ženského těla.

Další etapou Drtikolovy umělecké a životní cesty je malířské období, v němž se nejplněji projevil jeho fascinace mystikou. Často se vrací zejména motiv ukřižovaného Krista. Tuto figuru lze podle modernistického slovníku evropského malířství interpretovat jako postavu spojující protiklady — vtělení *coincidentia oppositorum*, jednotu božského a lidského elementu, utrpení a spasení, temnoty a světla. Z repertoáru modernistické symboliky fotograf využívá rovněž motiv sfingy, věčné a nerozluštitelné hádanky bytí, a motiv Salome, vnášející pochybnosti do oficiální křesťanské teologie. Tato zjevná záliba ve vzdorování protivenstvím bude Drtikola provázet do samého konce. Mohlo by se zdát, že autor v určitém okamžiku přestává být umělcem. Tato teze je ovšem opodstatněná pouze zčásti.

Po roce 1935 sice přestává fotografovat a po roce 1948 definitivně končí s malováním, nicméně umělcem zůstává i nadále. Nerealizuje již své umělecké vize v oblasti výtvarné tvorby, zabývá se však utvářením vlastní biografie. Umělec-tvůrce přenechává místo sebetvůrci, jenž na sebe bere podobu proroka, arhata⁶ či Buddha. Drtikol

6 Arhat v buddhismu označuje dokonalého člověka, který se již nikdy nezrodí.

již nepotřebuje publikum, potřebuje žáky, kteří ho prohlásí za svého guru. Podíváme-li se na fotografie, na nichž umělec sedí v pozici lotosového květu, anebo na nich jeho ruce zaujmají gesto známé z tibetské ikonografie vyjadřující jednotu moudrosti a soucitu, vidíme zjevnou tendenci k prezentaci sebe sama jakožto postavy z buddhistických thangk (malovaných obrazů představujících rozmanité formy Buddhů, bódhisattv nebo jidamů).⁷

Nutno zdůraznit, že v takovýchto pózách bývají zobrazováni výhradně vysocí lamové. Z pohledu buddhistické tradice se takováto stylizace do role Buddha považuje za uzurpaci nebo bezvýznamné gesto. Drtikol tedy zůstává moderním umělcem, ideově spřízněným s Oscarem Wildem a Jorisem-Karlem Huysmansem, kteří měli za to, že tvůrčí akt se projevuje nejen v umění, ale i v životě umělce.

Z této perspektivy lze Drtikolovu biografii rozdělit do tří etap. V letech 1907–1935 dominuje modernistický model uměleckého sdělení, období mezi roky 1935 a 1948 lze označit za přechodnou fázi, zatímco po roce 1948 se Drtikol soustředí výhradně na strategii utváření vlastní biografie. S modernistickým vzorem umělce spojuje přesvědčení o významné roli tvůrčího aktu, svobodné nakládání s religiózní metaforikou, ale i zájem o východní spiritualitu za současné fascinace teozofií, okultismem nebo křesťanským mysticismem. To vše lze v Drtikolově biografii vystopovat.⁸

SMĚREM KE (KVAZI)BUDDHISMU

Buddhismus nehrál v Drtikolově mentální mapě samostatnou úlohu. Umělec poznával a propojoval fascinaci Buddhovým učením s teozofií a ezoterikou, které byly na prahu dvacátého století populární. Výrazem těchto zájmů se stala Drtikolova překladová tvorba. Od roku 1928 studoval a z němčiny překládal práce amerického antropologa a popularizátora tibetského buddhismu Waltera Yeelinnga Evans-Wentze, jako *The Tibetan Book of the Dead* (1927) a *Tibetan Yoga and Secret Doctrines* (1935). Nutno zdůraznit, že překlady Wentzových děl mají dnes hodnotu spíše historickou, vzhledem k obtížím spojeným s přiblížením kulturních odlišností a značným ingerencím autora překladu. Drtikol ovšem neměl přístup ani k originálním textům, ba dokonce ani k překladům do angličtiny, nýbrž používal německé překlady z pera Louise Goepfer-Marcha. Co je však zásadní: německé vydání *Tibetské knihy mrtvých* z roku 1935, jež se Drtikolovi dostalo do rukou, bylo opatřeno komentářem Carla Gustava Junga, což jej, jak se zdá, přivedlo k recepci uvedeného díla v duchu jungovského symbolismu, podle kterého existují interkulturní archetypy. Sám Jung stíral hranici mezi výsledky modernistické psychologie a klasickým buddhismem. Recepce východních myšlenek má u Junga (srov. Korczak 2011) a Drtikola přinejmenším dva styčné body. Za první, u obou se projevuje přesvědčení, že opravdový duchovní rozvoj je možný pouze prostřednictvím spojení tradic Východu a Západu; za druhé, jak Jung, tak Drtikol ne-

7 Jidam je aspekt buddhy, praktikovaný žákem.

8 Srov. fragment Drtikolova životopisu: „Ještě musím podotknouti, že jsem se zabýval také filozofií, jak západní, tak východní, jak křesťanskou, řeckou, tak indickou, tibetskou a čínskou. Mnohé věci jsem přeložil, některé upanišady a některá díla tibetská“ (Vacek 2007, s. 140).

podloženě spojují vzájemně značně vzdálené systémy východních filozofií, aniž by činili rozdíly mezi filozofií čínskou, indickou či tibetskou. Jak zdůrazňuje Stanislav Doležal, fotograf se neupínal na jednu klasickou náboženskou či filozofickou doktrínu, právě naopak. Libovolně spojoval i vzájemně si velmi vzdálené světonázory, ideje a postoje. Zajímal se o vědecké spisy, hinduismus, mahájánový buddhismus, tibetskou tantru, jógu a ezoterický výklad Bible. Jako své vlastní duchovní vůdce a autority uváděl Ježíše Krista, Nágárdžunu a Tilopu. Jestliže se u Drtikola objevují vedle sebe tvůrce křesťanství, indický filozof rozvíjející koncepci prázdnoty (Nágárdžuna) a slavný jogín, zakladatel jedné ze čtyř klasických škol tibetského buddhismu, svědčí to o jeho tvrdošijném úsilí o integraci křesťanského a buddhistického myšlení, s pomnutím fundamentálních rozdílů, jež mezi těmito světonázory panují. Fotografova koncepce, dle níž existuje nadčasová pravda, kterou lze vyčíst ze spojení křesťanství a buddhismu, je v rozporu jak s křesťanským učením, tak klasickou buddhistickou koncepcí. Odtud také plyne zásada, že ani klasické cesty dharmy se nemají spojovat, neboť v této podobě mohou praktikujícím uškodit.

Dalším dílem, jímž se Drtikol zabýval, byla *Tibetská jóga a tajná učení*. Text tvoří výbor sedmi nejdůležitějších buddhistických doktrín čili mahájány. Je třeba zdůraznit, že tato kniha vznikla díky spolupráci Wentze a tibetského tlumočnicka Kaziho Dawy Samdupy, jenž je v podtitulu nesprávně označen za lamu.

Drtikolovo chápání buddhismu rovněž zásadně ovlivnila práce anglického teozofa Alfreda Percyho Sinnetta pod názvem *Esoteric Buddhism*. V němčině vyšla v Lipsku v roce 1884. Porovnáme-li fragmenty výše uvedené knížky a Drtikolovy výpovědi, jak je zaznamenali jeho žáci, můžeme si všimnout dalekosáhlé podobnosti:

Velkým cílem a účelem zasvěcení je duchovní rozvoj, jehož povahu běžný jazyk určeny nezasevěným jen zahaluje a zakrývá. To, že zasvěcovaný hledá spojení své duše s Bohem, aby tak mohl vstoupit do nirvány, pro obyčejného čtenáře neznamena nic určitého, a čím více toto tvrzení zkoumá za pomoci běžných knih a metod, tím méně je pravděpodobné, že pochopí podstatu procesu, kterým se zabývá, a stavu, jehož má být dosaženo (Sinnett 1884, s. 13).

Nutno zdůraznit, že texty zde obsažené se později staly součástí oficiální nauky Teozofického sdružení a ovlivnily okultistické myšlení Heleny Bławatské. Po období fascinace teozofií se Drtikol začal zajímat o marxismus.

Zde je na místě uvést, že pojem buddhismus získal v modernistické západní recepci význam odlišný od toho, čím buddhismus jako filozofický systém ve své podstatě je. Drtikol tedy nepraktikoval buddhismus v tom smyslu, v jakém tak činí žáci osvěcovaných lamů, nýbrž vytvořil uměleckou variaci na toto téma. Kdybychom k názorům umělce na buddhismus přistupovali jako k referenční výpovědi o této východní filozofii, ukázalo by se, že s ní nemají mnoho společného, ba svědčí o jejím nepochopení. Příčiny tohoto „nepochopení“ je třeba hledat především ve zdrojích, z nichž fotograf čerpal, prezentujících učení Buddha způsobem pro modernismus typický. V dalším výkladu proto budeme používat termín (kvazi)buddhismus. Dodejme, že byly zatíženy věcnými chybami a snahou napasovat západní konceptuální systém na prezentovaný problém.

MARX A (KVAZI)BUDDHISMUS

Sovětští komunisté dospěli pod vlivem proměn v jihovýchodní Asii k přesvědčení, že buddhistický světonázor lze uvést do souladu se socialistickými doktrínami. Ve své propagandě stoupenci komunistického zřízení tvrdili, že „v buddhistických zemích označují Buddhu za radikála, ale i marxistu“ (Androsow 1987, s. 13). Dokonce i v oficiálních listinách barmští stoupenci marxistické myšlenky konstatovali, že „mezi marxistickou teorií a buddhistickou filozofií nejsou rozpory“ (tamtéž). Podobné názory hlásal i Drtikol, který tvrdil, že marxistická dialektika a nejvyšší ontologický náhled buddhismu jsou v podstatě jedno a totéž. Svědčí o tom úryvek z dopisu jednomu z jeho žáků. Fotograf zde prezentuje vlastní interpretaci buddhistického myšlení.

Ten vedoucí, co tvrdil, že dialektický materialismus neuznává zákon příčiny a následku, je vůl. Nepochopil to a neštudoval. V posledním čísle „Praha-Moskva“ by se mohl o tom znovu přesvědčit. Je tam článek o sjezdu biologů a Lysenko, jeden z nejlepších biologů, potírá jiné biology, kteří uznávají, že zasahuje neznámá síla (Bůh) do dějů v přírodě, a Lysenko to vyvrací a říká (Mičurin), že je to odvislé vnikání a že musíme znáti — poznati — příčiny, podmínky, tak ne se s tím poznáním spokojit, ale prakticky je využít a podle toho žít. A právě že Rusové jdou dialekticky na všechno, tak mají takové ohromné úspěchy v celém svém podnikání a v celém svém životě. To bude ještě dlouho trvat, než naši vedoucí budou v každém svém oboru dialekticky myslet a jednat. Bylo by záhodno, aby školení funkcionářů se více obíralo dialektickým materialismem. Myslím ale, že těch učitelů dialektického materialismu je moc málo a z těch mála je mizivé procento, kteří tomu rozumějí.

A tak nakonec přijde se k tomu, že samsaro je ve skutečnosti nirvána, že není žádného rozdílu mezi nirvánou a samsarem. A když toto poznání vzejde, tak přestane veškerá spekulace, veškeré dohady a názory a člověk má svatý pokoj. Žije, dělá, co zrovna dělat má, a čeká trpělivě, až se tělo rozpadne. A ví: že se do žádného těla, do žádné formy, byť by byla sebekrásnější, nevtělí (Drtikol 2004, s. 248).

A „ani se nenadáš“, přijde poznání, to veliké poznání, že jsi byl stále v nirváne, že jsi nikdy z ní nevyšel, že jsi nikdy z ní ani nemohl vyjít, protože jseš sám nirvána. [...] A z tohoto poznání když se opět rozhlédneš po světě, poznáš, že je To dobré (jako v Genesi když tak zvaně Bůh stvořil svět, viděl, že je to dobré). Přestane plané spekulování, přestane děláním nějakých názorů, ale na místo toho vyvstane pravý život, který se bude projevat, dokavad budeš mít tuto formu, tím, že budeš pravým komunistou. Svědomitě a poctivě budeš plnit své poslání, své povinnosti, které nebudou více povinnostmi, protože to bude samozřejmá věc, ne Ty musíš to a to vykonat, ale přirozeně z pravého poznání to vykonáš, protože to přináší dobro všemu tvorstvu (tamtéž, s. 249).

Ve výše uvedeném úryvku se projevuje tendence umělce podřizovat buddhistické myšlení jiným ideologickým či uměleckým proudům, jež je patrná v celé jeho intelektuální biografii. Jak už jsme uvedli, fotograf na buddhismus pohlížel přes teozofický filtr, později pak, když se změnila společenské a politické poměry, zvolil prizma

marxismu.⁹ Jak bylo naznačeno výše, jeho interpretace buddhismu byla zatížena řadou chyb, vycházejících především z logického klamu ekvivokace a z nesprávného myšlenkového postupu založeného na analogii. Tvrzení, že neoddělitelnost samsáry a nirvány je logicky identická s komunistickou teorií dialektiky, lze považovat za projev do oči bijící ignorance. Na neodstranitelné rozdíly mezi marxismem a buddhismem Drtikol nehodlá brát ohled. Za prvé, existuje zjevný rozdíl mezi stavy marxistického myšlení, chápaného jako doktrína společensko-politického řádu, a buddhismu, mnohasetleté filozofické tradice obsahující psychologické a duchovní modely. Srovnáváme tedy pojmy a jevy patřící k jiným významovým systémům. Za druhé, buddhismus přímo popírá marxistickou ontologii, která hlásá, že bytí určuje vědomí. Z pohledu buddhistické filozofie je tomu přesně naopak, jsou to právě naše myšlenky, řeč a konání, co utváří budoucí svět. Krátce řečeno, na jedné straně stojí materialismus v marxistickém pojetí, na druhé pak idealismus. A konečně za třetí, Drtikol nepochopil, v čem spočívá cesta bódhisattvy, domníval se totiž, že jednání v souladu se směrnicemi komunistické strany lze považovat za buddhistický princip soucitu. Buddhismus přitom obrací svoji pozornost k odstranění utrpení existence a nezaměřuje se na boj s ekonomickou nerovností, kterou marxismus, i přes veškerá prohlášení, odstranit nedokázal. Nejostřejší kritiky se drtikolovskému spojování komunistické dialektiky s buddhismem dočkalo od Jiřího Vacka, jenž poukázal na rozdíly mezi buddhismem a koncepcemi Marxe a Engelse (Vacek 2007). Buddhismus zastává názor, že ani dokonalé společenské zřízení nemůže zaručit trvalé štěstí, odmítá materialistickou koncepci člověka, pochybuje o tom, že by odebrání moci kapitalistům zbavilo lidstvo utrpení, a pokud jde o spor mezi kolektivisty a individualisty, buddhisté vždy stáli na straně obrany svobody jednotlivce a odmítali etickou dialektiku, podle níž lze ve jménu modernizace společnosti ospravedlnit použití násilí. Nutno rovněž poznamenat, že buddhismu chybí jakékoli totalitní ambice, neboť hlásá úctu vůči ostatním světonázorům a vírám, pokud neomezují svobodu člověka.

Podobnosti mezi těmito dvěma systémy lze nalézt jedině manipulací s buddhistickým učením, spočívající v oddělení sociální filozofie buddhismu od metafyziky. Drtikol buddhistickou nauku instrumentalizuje, aby vyjádřil svůj komunistický světonázor. Totalitarizace buddhistické doktríny v komunistickém duchu spočívala v umělcově využití jazyka klasických buddhistických textů k vyjádření ideologií, jež jsou v naprostém rozporu s jejich literou a duchem. Umělec hovoří o komunismu jazykem Dharmy, dialektický materialismus identifikuje s buddhistickým pojmem jednoty, marxistickou doktrínu nazývá vysvobozením, kognitivní materialismus ztožňuje s buddhistickým stavem pravdy.

Drtikol se navíc pojistil proti výtce fascinace vírou, proti níž komunisté programově bojovali, protože ji považovali za iracionální. Na toto téma hovoří v dopise svému žáku:

To víš, buddhismus není žádná fantasie mysticismu. To je nauka, věda, která jde na kořen věci, na kořen podstaty člověka, a tím na kořen celého světového dění. To je pravá moudrost, pravé poznání, jak vlastně vše stvořené vzniká (Drtikol 2004, s. 239).

⁹ Nebyl sám, srov. např. knihu Heleny Roerichové *Foundations of Buddhism*, vydanou poprvé roku 1926 v ruštině v Urze (Ulánbátar).

Analyzujeme-li filozofické názory umělce, musíme jednoznačně konstatovat, že s buddhismem mnoho společného nemají. Drtikol buddhismus vždy podřizuje jiným světonázorovým a duchovním orientacím. V první fázi je to teozofie,¹⁰ ve druhé interpretace buddhismu v Jungově duchu,¹¹ ve třetí pak pokus o komunizaci buddhismu.

Svědkiem tohoto pokusu se stal Egon Bondy, který o svém setkání s Drtikolem píše:

O jeho proslulosti v „mystických kruzích“ jsem se vlastně pořádně dozvěděl, až když už byl na smrtelné posteli. [...] považoval jsem se neustále za filozofického materialistu (a pochopitelně ateistu, proto mně právě mohl být blízký buddhismus ve své původní podobě) a marxistu. Ale Frána, dlouholetý funkcionář KSČ, mi to nijak nebral, souhlasil se mnou, jen mi povídal, že za tím, o čem teď jako materialistický marxista jsem přesvědčen, je právě něco dál, co ten první stupeň neruší, ale naopak ho korunuje — tak bych dnes shrnul, co tenkrát naznačoval (Bondy 2002, s. 71–72).

V souladu s buddhistickým učením lze konstatovat, že dominantní tendencí projevující se v Drtikolových autokreacích je *zmatek*, jenž se vedle *hněvu* a *závisti* zmiňuje jako jedna z překážek skutečného vysvobození a osvícení. V buddhismu totiž existují texty zvané *abidharma*, které mají chránit meditující před zhoubnými následky bezdůvodného eklekticismu. Vzhledem k tomu lze jen stěží o Drtikolovi říci, že je „patriarchou českého buddhismu“, byl totiž spíše stoupcem modernistického modelu teozofického eklekticismu, jenž má blíže k doktrínám *New Age*. Umělec až do samého konce budoval svůj světonázor, do kterého zapojoval další myšlenky. Nemáme zde tedy co do činění ani s buddhismem, ani s důsledně realizovaným marxismem, nýbrž s jistou individualistickou a uměleckou vizí, nedbající o logickou soudržnost.

Při sledování „buddhistických motivů“ v biografii umělce zjistíme, že reprezentují širší tematiku. Recepte buddhismu jak v modernismu, tak v politických doktrínách totalitarismu odkrývá tyto problémy: Za prvé, modernističtí filozofové (Schopenhauer a Nietzsche), ale i umělci fascinovaní východní kulturou buddhismus interpretovali, přičemž jejich interpretace byly obvykle nepodložené. Samotný buddhismus se pro ně stal tvůrčí inspirací, případně jazykovým arzenálem, s jehož využitím mohli vyjádřit svoje vlastní myšlenky. Za druhé, chybně interpretovaný buddhismus byl zakomponován do rozmanitých teozofických koncepcí, později využitých k utváření totalitní mytologie. Rozpor mezi těmito tendencemi je pouze zdánlivý, v určitých

10 V pozdějším období vlastní biografie opouští teozofické interpretace. Dodejme, že orgány komunistické moci teozofická hnutí potíraly. Umělec svému žáku píše: „Buddhismus není mystika a hlavně není mystika taková, jakou si ji weinfurterovci [...] a jiní představují. To jsou všechny jógy dohromady, a na to je to filosofie ne hloubařská, jako filosofové západní ji dělají, ale je to filosofie praktická. Neb ty poznatky, které v meditacích se dosáhnou, ihned se musí ve všedním životě provádět. Jinak by ty poznatky neměly cenu, kdybych je neuvedl ve skutek a kdyby se nestaly mým já a mojí přirozeností“ (Drtikol 2004, s. 240).

11 Jungovská interpretace buddhismu byla mezi uměleckými a intelektuálními elitami rozšířená, Drtikol zde tedy nepředstavuje ani originální, ani ojedinělý případ.

ohledech se totiž vzájemně doplňují.¹² Totalitní systémy dvacátého století mohly existovat mimo jiné proto, že si specifickým způsobem osvojily modernistickou myšlenku moci, postulát radikálního obnovení umění a estetiky, a také reorientaci na budoucnost. Na tento otevřený seznam můžeme připsat i (kvazi)buddhismus.

Snaha přivlastnit si a překroutit indickou filozofii nebyla vlastní pouze praktikám národních socialistů (které vnímavě popsal Nicholas Goodrick-Clarke v knize *Okultní kořeny nacismu*); v podobném duchu jednali i komunisté. Buddhismus, zbavený filozofické hloubky, využívali k vytvoření sociální utopie. V Drtikolově biografii obě tyto tendence splývají. Buddhismus pro něj představuje způsob formalistní autokreace vlastního životopisu, zdroj uměleckých inspirací a doplnění politického světónázoru současně.

LITERATURA

Androsow, W. T.: Buddyzm. Religia i filozofia.

In: Jacek Sieradzan (ed.): *Buddyzm*. Biblioteka pisma literacko-artystycznego, Kraków 1987, s. 10–21.

<<http://arahat.unas.cz/>> [7. 4. 2019].

Balvín, Jaroslav: „Ať už ten román bude přijat

jakkoli, strávil jsem jeho psáním vzácný rok.“ Rozhovor se spisovatelem Janem Němcem.

Czechlit, 23. 9. 2013 <<https://www.czechlit.cz/cz/at-uz-ten-roman-bude-prijat-jakkoli-stravil-jsem-jeho-psanim-vzacny-rok/>>

[7. 4. 2019].

Birgus, Vladimír — Braný, Antonín: *František*

Drtikol. Odeon, Praha 1989.

Bondy, Egon: *Prvních deset let*. Maťa, Praha

2002.

Drtikol, František: *Duchovní cesta 2*. Svět,

Praha 2004.

Goodrick-Clarke, Nicholas: *Okultní kořeny*

nacismu. Tajné árijské kultury a jejich vliv na nacistickou ideologii, přel. Miloslav Korbělík.

Eminent, Praha 2005.

Havlík, David: K jednomu výročí. *Haló*

noviny <<http://www.halonoviny.cz/articles/view/5182907>> [7. 4. 2019].

Korczak, Andrzej: Jungowskie rozumienie

Wschodu. *Przegląd Religioznawczy* 2011, č. 4 (242), s. 89–104.

Sinnott, Alfred Percy: *Esoteric Buddhism*.

3. vyd. London 1884.

Štekl, Evžen: Vzpomínky na Velikého Arahata.

1977. Samizdat <<http://silamoudrosti.unas.cz/cs/texts/samizdat.php>> [7. 4. 2019].

Vacek, Jiří: František Drtikol, Buddha

a komunista ve světle faktů. In týž: *Jak si uvědomit své Já*. J. Vacek, Praha 2007, s. 136–153.

Vitvar, Jan H.: Buddha ze Spořilova. *Respekt*

20, č. 34, 16. 8. 2009, s. 46–48. Část: <<http://www.zivotvpritomnosti.cz/clanky/buddha-ze-sporilova-frantisek-drtikol/>> [7. 4. 2019].

<<http://www.wikiwand.com/cs/>

Diskuse:Franti%C5%A1ek_Drtikol> [7. 4. 2019].

12 Pojítka mezi klasickým modernismem (jeho první fází) a totalitarismem tvoří do značné míry avantgarda, která na rozdíl od formalistických koncepcí umění nevnímá jako autotelickou hodnotu, nýbrž umožňuje, aby se stalo nástrojem ke změně reality.